

Wpływ informacji na decyzje zawodowe uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim

Decyzja wyboru zawodu jest jednym z wielu rodzajów decyzji będących przedmiotem badań psychologicznych, pedagogicznych i socjologicznych. Wybór zawodu ma ogromne znaczenie społeczne, ekonomiczne, a przede wszystkim wiąże się z interesami i losami jednostki, dla której jest to jedna z najważniejszych decyzji życiowych.

Rozwój dzieci i młodzieży jest z reguły procesem kierowanym przez dorosłych za pomocą określonych wpływów wychowawczych. Z procesem ogólnorozwojowym związany jest więc ściśle i nierozłącznie proces wychowawczy. Dlatego też decyzja zawodowa jest nie tylko wynikiem procesu rozwoju ogólnego i zawodowego, lecz równocześnie efektem określonego procesu wychowawczego organizowanego w stosunku do młodzieży przez dorosłych. Fakt ten wskazuje również na duże znaczenie wpływu otoczenia społecznego na jednostkę w momencie dokonywania przez nią wyboru zawodu /Sokołowska 1967, Suszek 1971/.

Duże znaczenie dla osoby wybierającej zawód, z punktu widzenia wpływów wywieranych na nią przez otoczenie społeczne ma sytuacja, w której wybiera ona zawód. M.Czerwińska-Jasiewicz wyróżnia następujące sytuacje, w których młodzież może wybierać zawód:

- rzeczywiste sytuacje /aktualne/ decyzyjne, w których podejmowane są decyzje zawodowe, które bezpośrednio prowadzą do realizacji, tzn. decyzje ostateczne, które będą realizowane w praktyce, np. w kl. VIII,

- prospektywne sytuacje decyzyjne, w których podejmowane są decyzje zawodowe o realizacji odroczonej /tzn. decyzje, które nie są jeszcze decyzjami ostatecznymi, ponieważ moment ich realizacji jest bardzo odległy w czasie, np. w kl. VI i VII/,

- fikcyjne sytuacje decyzyjne, w których podejmowane są zwykle decyzje bez konsekwencji praktycznych /tzn. takie, które przypuszczalnie nie będą realizowane w praktyce, ponieważ podejmowane są tylko w sytuacjach wyobrażonych, np. w badaniach eksperymentalnych/.

Można przypuszczać, że czynnik sytuacyjny, czyli określona sytuacja decyzyjna będzie czynnikiem silnie rzutującym na dokonany wybór zawodu. Wybór zawodu będzie zatem prawdopodobnie wynikiem nie tylko procesu rozwoju ogólnego i zawodowego młodzieży oraz efektem określonego procesu wychowawczego, zmierzającego do ukierunkowania jej na określony wybór, lecz równocześnie wynikiem sytuacji decyzyjnej i jej specyficznych cech.

Wydaje się, że rodzaj decyzji ma istotny wpływ na cechy samej decyzji, jak również na zachowanie osób podejmujących decyzję. Według Tomaszewskiego /1975/ jest to wynikiem udowodnionego teoretycznie i empirycznie, znaczenia wpływu sytuacji, w której znajduje się człowiek, na charakter jego działania. Odnosi się to również do procesu decyzyjnego. Szczególnie silnie może zaznaczyć się ten wpływ w przypadku, gdy decydentami są uczniowie szkół specjalnych. Sytuacja decyzyjna ma bowiem wtedy z reguły charakter tzw. sytuacji zależności, w której możliwości zaspokajania przez podmiot potrzeb czy realizowanie wartości zależą w sposób decydujący od otoczenia /Reykowski 1970/. Można zatem przypuszczać,

że wpływ dorosłych, od których młodzież jest zależna, na dokonywany przez nią wybór zawodu, mogą być szczególnie silne. Znaczenie ich może być tym większe im młodzież jest młodsza i im bardziej jest zależna od dorosłych w różnych sferach życia /np. ekonomicznej, prawnej, społecznej itd./.

Powyżej przedstawiono analizę niektórych czynników wpływających na decyzję zawodową człowieka. Tworzą one określony układ uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych, które rzutują na przebieg procesu decyzyjnego, jak również na jego wynik /dokonany wybór zawodu/. Najważniejszym uwarunkowaniem jest przebieg ogólnego i zawodowego rozwoju, wpływy wychowawcze domu, rówieśników, szkoły oraz charakter sytuacji, w której podejmowana jest decyzja zawodowa. Układ powyższych uwarunkowań jest złożony i często wewnętrznie konfliktowy. Natomiast proces decyzyjny przebiega w umyśle człowieka. Polega on na dokonywaniu przez człowieka określonych operacji intelektualnych, których wynikiem jest wybór jednego działania z wielu możliwych do wyboru działań. Czysty proces decyzyjny, będący wynikiem tylko i wyłącznie procesów myślowych człowieka, możliwy jest jedynie przy założeniu całkowitej autonomii decyzji człowieka, czyli całkowitej niezależności tej decyzji od jakichkolwiek wpływów zewnętrznych. Sytuacja taka rzadko występuje, nawet w przypadku ludzi dorosłych, a nie jest możliwa w przypadku decyzji uczniów, przy podejmowaniu których znaczenie wpływów otoczenia społecznego wydaje się szczególnie duże. Oczywiście, możliwe jest eksperymentalne stworzenie takich sytuacji decyzyjnych, w których młodzież będzie odizolowana od jakichkolwiek wpływów zewnętrznych, a więc będzie miała całkowitą autonomię w podjęciu decyzji. I dopiero w takiej sytuacji możliwe jest zbadanie przebiegu myślowego procesu decyzyjnego młodzieży i przeanalizowanie mechanizmów, które kierują tym procesem. Sytuacja taka może dostarczyć informacji, których sytuacje faktyczne nie dostarczą. Dlatego wydaje się słuszne analizowanie zarówno czynników pozadecyzyjnych /a więc uwarunko-

wań zewnętrznych i wewnętrznych decyzji zawodowej/, jak również analizowanie "myślowego" procesu decyzyjnego, a następnie dążenie do syntetycznego ujęcia zdobytych informacji.

W badaniach założono odróżnienie podjęcia konkretnej decyzji przez osobę badaną od stopnia zdecydowania tej osoby co do dokonanego wyboru. Przypuszczano bowiem, że problem dokonania wyboru i problem stanowczości tego wyboru nie są równoznaczne, tzn. mimo dokonania wyboru osoba badana może nie być całkowicie zdecydowana.

W niniejszym opracowaniu założono eksperymentalne zbadanie wpływu czynnika informacji na podejmowanie konkretnych decyzji zawodowych przez młodzież upośledzoną umysłowo w stopniu lekkim.

PRZEBIEG BADAŃ

Badania przeprowadzono w ośmiu szkołach specjalnych na terenie siedmiu województw. Badania prowadzili nauczyciele realizujący III rok studiów zaocznych w zakresie pedagogiki rewalidacyjnej pod kierunkiem autora artykułu. Przebiegały one w dwu etapach. Pierwszy etap stanowiły rozmowy z wychowawcami młodzieży wytypowanej do badań oraz analiza dokumentacji szkolnej. Celem tego etapu było wyłonienie grupy kontrolnej i eksperymentalnej. Drugi etap polegał na przeprowadzeniu eksperymentu. Istotę badań eksperymentalnych stanowił przekaz szerokiego wachlarza informacji grupie eksperymentalnej o zawodach, które uczniowie z obniżoną sprawnością umysłową najczęściej preferują w swoich decyzjach zawodowych oraz obserwacja zmian w zakresie stanowczości dokonanego wyboru.

Postępowanie badawcze przebiegało w sposób następujący. Zarówno uczniowie grupy eksperymentalnej jak i kontrolnej otrzymali w kopertach 16 fiszek z wypisanymi na nich zawodami z prośbą o wybranie tego zawodu, w którym najchętniej

podjęliby pracę. Pozostałe 15 zawodów polecono im uszeregować według kryteriów użyteczności, a następnie według kryterium prawdopodobieństwa osiągnięcia tego zawodu.

W przeciągu sześciu miesięcy grupie eksperymentalnej dostarczono szereg informacji dotyczących:

- możliwości zdobycia tych zawodów,
- wymaganych w nich zdolności,
- wymaganego przez te zawody stanu zdrowia,
- wymaganego wykształcenia,
- problemów płacowych,
- możliwości zatrudnienia,
- warunków wykonywania pracy w tych zawodach,
- charakteru pracy.

Wymienione wyżej zagadnienia są wskazywane w literaturze przedmiotu /Super 1960/ jako najistotniejsze i najczęściej brane pod uwagę przy wyborze zawodu. Źródła informacji stanowiły najnowsze informatory, roczniki statystyczne, charakterystyki zawodów, artykuły prasowe mówiące o pracy w różnych zawodach i o możliwości ich zdobycia. Wycieczki do zakładów pracy, zakładów rzemieślniczych, szkół zawodowych masowych i specjalnych. Korzystano również z audycji radiowych i telewizyjnych.

Po upływie sześciu miesięcy realizacji planu tak przygotowanej orientacji powtórzono badanie wstępne polegające na skategoryzowaniu 15 zawodów według kryterium użyteczności i prawdopodobieństwa osiągnięcia tych zawodów. Przed przystąpieniem do porządkowania zawodów według wyżej podanych kryteriów, proszeni byli o wybranie spośród 16 zawodów tego, w którym najchętniej podjęliby pracę.

CHARAKTERYSTYKA BADANYCH OSÓB

Badaniami objęto 284 uczniów klas VIII szkół specjalnych, w tym 170 chłopców i 114 dziewcząt. Badani stanowili

dwie grupy: kontrolną i eksperymentalną. Każda grupa liczyła 142 badanych, w tym 85 chłopców i 57 dziewcząt. Większość badanych, tak w grupie eksperymentalnej jak i kontrolnej była pochodzenia chłopskiego, robotniczego i robotniczo-chłopskiego, znikomym procentem badanych stanowili uczniowie pochodzenia inteligenckiego. Szczegółowe dane dotyczące pochodzenia zawiera tabela 1.

Tabela 1

Pochodzenie społeczne badanej młodzieży

Miejscowość	Grupa eksperymentalna								Grupa kontrolna							
	M				K				M				K			
	CH	R	RCH	I	CH	R	RCH	I	CH	R	RCH	I	CH	R	RCH	I
Bielska Biała	3	7	-	-	1	4	-	-	3	7	-	-	1	4	-	-
Dobra	10	-	2	-	8	1	3	-	12	-	-	-	10	-	2	-
Jaworzno	1	4	1	-	5	1	-	-	1	4	1	-	5	1	-	-
Kielce	7	2	-	1	9	3	-	-	-	8	-	2	-	5	3	4
Końskie	5	5	5	-	2	1	2	-	5	5	5	-	2	1	2	-
Myślenice	3	5	5	-	-	-	-	-	5	5	3	-	-	-	-	-
Nowy Sącz	4	6	-	-	1	9	-	-	5	5	-	-	1	9	-	-
Ostrów Mazowiecki	4	2	3	-	3	4	-	-	4	2	3	-	2	4	-	-
Rezerwa	37	31	16	1	29	23	5	-	35	36	12	2	22	24	7	4

Rozwój umysłowy wszystkich badanych można określić jako upośledzenie umysłowe w stopniu lekkim. Dodatkowe defekty sprzężone nie wystąpiły w badanej populacji.

WYNIKI BADAŃ

Przystępując do realizacji pierwszego etapu badań zarówno uczniowie grupy eksperymentalnej jak i kontrolnej otrzymali 16 kartoników z nazwami różnych zawodów, spośród których mieli wybrać ten zawód, który chcieliby w przyszłości

wykonywać. Wybór dokonany przez badanych uważano za decyzję początkową. Dane przedstawiające początkowe decyzje zawodowe badanej młodzieży zawarte są w tabeli 2.

T a b e l a 2

Kolejność wybranych zawodów, w decyzji początkowej przez chłopców i dziewczęta /grupa eksperymentalna i kontrolna/

Zawody	Chłopcy		Zawody	Dziewczęta	
	Wybór początkowy			Wybór początkowy	
	grupa eksp.	kontr.		grupa eksp.	kontr.
Ślusarz	28,2	27,0	Krawiec odz.lekkiej	29,9	29,8
Kierowca	17,6	20,0	Kucharz żyw.zbiorowego	5,2	7,0
Malarz pokojowy	10,6	9,4	Cukiernik	15,8	12,3
Mechanik samochodowy	23,6	22,3	Intrroligator	7,0	8,7
Murarz	5,9	4,7	Dziwiararz masz.ręczny	1,8	3,5
Monter instal.wewn.	2,3	2,4	Kaletnik	1,8	1,7
Stolarz	1,3	2,4	Sprzątaczką	1,8	-
Intrroligator	2,3	1,2	Ogrodnik	8,7	10,6
Mechanik	2,3	5,9	Dziwiararz maszynowy	8,7	10,6
Kucharz	-	1,2	Krawiec odz.dziec.	10,5	10,6
Obuwnik	-	-	Hafciarka koronkar.	1,8	-
Górnik	2,3	-	Przędzárstwo owoc.	1,8	1,7
Piekarz	2,3	1,2	Mleczarstwo	-	-
Tokarz	1,3	2,3	Drobniarstwo przem.	-	-
			Ciastkarz cukiernik	5,2	3,5
Razem	100,0	100,0		100,0	100,0

Większość chłopców grupy eksperymentalnej jak i kontrolnej w swym początkowym wyborze preferują zawód ślusarza, natomiast dziewczęta zawód krawcovej. Początkowe decyzje obu grup są do siebie w dużym stopniu zbliżone. Można więc przyjąć, że jeśli wystąpią różnice w decyzjach końcowych, to będą one wynikiem wpływu informacji, jakie uczniowie uzyskiwali w czasie trwania eksperymentu.

Po dokonaniu wyboru badani przystępowali do szeregowania zawodów pod kątem użyteczności i prawdopodobieństwa osiągnięcia każdego z eksponowanych zawodów w eksperymencie.

Jak wynika z tabeli 3 chłopcy obu wyróżnionych grup /eksperymentalnej i kontrolnej/ szeregowali w podobny sposób zawody z punktu widzenia ich użyteczności. Za najbardziej użyteczne społecznie uważają oni zawód krawca, introligatora, montera instalacji wewnątrzbudowlanej czy ślusarza. Natomiast w odmienny sposób widzą użyteczność szeregowanych zawodów dziewczęta grupy eksperymentalnej i kontrolnej /tabela 4/. Uczennice grupy eksperymentalnej sądzą, że najbardziej pożytecznymi zawodami są: zawód sprzątaczkki, hafciar-ki, kaletnika, introligatora czy ogrodnika, grupa kontrolna zaś najwyższą rangę użyteczności przypisuje: kucharzowi żywienia zbiorowego, dziewiarzowi maszynowemu, dziewiarzowi maszynowo-ręcznemu, sprzątaczce itd. Różnice te zdają się wynikać z odmiennego zakresu wiedzy i odmiennego doświadczenia indywidualnego badanych.

Jeszcze w większym stopniu wpływ osobistych doświadczeń zaznacza się w szeregowaniu zawodów według kryterium prawdopodobieństwa osiągnięcia każdego z wymienionych zawodów. Chłopcy grupy eksperymentalnej za najbardziej dostępny dla siebie uważali zawód piekarza, obuwnika, górnika, tokarza, krawca czy montera instalacji wewnątrzbudowlanych, podczas gdy chłopcy grupy kontrolnej zawód górnika, stolarza, mecha-nika samochodowego, tokarza itp. /tabela 5/.

T a b e l a 3

Kolejność wybranych zawodów pod względem użyteczności przez chłopców przed informacją /grupa eksperymentalna i kontrolna/

Przed informacją		I badanie gr. kontrolna	
zawody kolejność wyborów	średnia wyborów	zawody kolejność wyborów	średnia wyborów
Krawiec	8,9	Monter inst.wewn.	9,8
Introrigator	8,5	Kierowca	9,6
Ślusarz	8,5	Ślusarz	9,0
Obuwnik	7,8	Tokarz	7,7
Monter inst.wewn.	7,6	Obuwnik	7,4
Tokarz	7,0	Krawiec	7,3
Malarz pokojowy	6,7	Introrigator	7,2
Piekarz	6,6	Stolarz	6,4
Stolarz	6,3	Piekarz	6,2
Górnik	6,2	Kucharz	6,0
Mechanik	5,9	Górnik	5,3
Murarz	5,6	Mechanik	5,3
Kucharz	5,1	Murarz	4,6
Mechanik samoch.	4,7	Mechanik samoch.	4,2
Kierowca	4,7	Malarz pokojowy	4,2
Razem	100		100

T a b e l a 4

Kolejność wybranych zawodów pod względem użyteczności przez dziewczęta przed informacją /grupa eksperymentalna i kontrolna/

Przed informacją		I badania gr. eksperym.	
zawody kolejność wyborów	średnia wyborów	zawody kolejność wyborów	średnia wyborów
Sprzątaczką	10,0	Kucharz żyw.zbior.	9,7
Hafciarka koronk.	9,8	Dziwiarz maszynowy	8,2
Kaletnik	7,9	Dziwiarz m.ręczny	8,0
Introrigator	7,7	Sprzątaczką	8,0
Ogrodnik	7,6	Krawiec odz.lekkiej	7,7
Mleczarstwo	7,6	Introrigator	6,9
Cukiernik	7,0	Krawiec odz.dziec.	6,8
Drobiarstwo przem.	6,9	Drobiarstwo przem.	6,6
Ciastkarz cukiernik	6,8	Kaletnik	6,5
Przetwórstwo owoc.	5,8	Mleczarstwo	5,7
Dziwiarz maszynowy	5,6	Przetwórstwo owoc.	5,6
Dziwiarz m.ręczny	5,0	Ogrodnik	5,6
Krawiec odz.dziec.	3,9	Hafciarka koronkar.	5,4
Krawiec odz.lekkiej	3,3	Ciastkarz cukiernik	4,9
Kucharz żyw.zbior.	3,1	Cukiernik	4,3
Razem	100		100

T a b e l a 5

Kolejność wybranych zawodów pod względem prawdopodobieństwa osiągnięcia przed informacją przez chłopców /grupa eksperymentalna i kontrolna/

Grupa eksperymentalna		I badanie gr. kontrolna	
zawody kolejność wyborów	średnia wyborów	zawody kolejność wyborów	średnia wyborów
Piekarz	9,4	Górnik	7,9
Obuwnik	9,0	Stolarz	7,7
Górnik	8,4	Mechanik samochod.	7,5
Tokarz	7,9	Tokarz	7,4
Krawiec	7,9	Krawiec	7,2
Monter inst.wewn.	7,8	Introligator	7,0
Introligator	7,1	Obuwnik	7,0
Kucharz	7,0	Piekarz	7,0
Murarz	6,8	Kucharz	6,6
Mechanik	6,3	Mechanik	6,4
Mechanik samochod.	6,1	Murarz	6,2
Stolarz	6,0	Monter inst.wewn.	6,1
Ślusarz	4,1	Ślusarz	5,4
Malarz pokojowy	3,6	Malarz pokojowy	5,3
Kierowca	3,4	Kierowca	5,2
Razem	100		100

Podobne różnice dają się zaobserwować w grupie dziewcząt. Uczennice grupy eksperymentalnej za najłatwiejszy zawód uważają drobiarstwo przemysłowe, mleczarstwo, kaletnictwo, przetwórstwo owocowe itp., natomiast grupa kontrolna za takie zawody przyjmuje dziewiarstwo, kaletnictwo, drobiarstwo przemysłowe itp. /tabela 6/.

Sposób szeregowania prezentowanych zawodów przekonuje o stosunkowo małym zasobie wiedzy badanych odnośnie wymagań stawianych w procesie kształcenia w zakresie poszczególnych zawodów.

Po przeprowadzeniu pierwszego etapu badań grupie eksperymentalnej dostarczono szeregu informacji rozszerzających zakres wiedzy o prezentowanych zawodach. Po upływie 6 miesięcy powtórzono badania wstępne, aby ustalić, czy pod wpływem uzyskanych informacji grupa eksperymentalna zmieniała

T a b e l a 6

Kolejność wybranych zawodów pod względem prawdopodobieństwa osiągnięcia przez dziewczęta przed informacją /grupa eksperymentalna i kontrolna/

Przed informacją		I badanie gr. kontrolna	
zawody kolejność wyborów	średnia wyborów	zawody kolejność wyborów	średnia wyborów
Drobnarstwo przem.	9,3	Dziemiarz maszynowy	8,8
Mleczarstwo	8,3	Kaletnik	7,6
Kaletnik	8,3	Dziemiarz m.ręczny	7,5
Przetwórstwo owoc.	8,0	Drobnarstwo przem.	7,5
Dziemiarz maszynowy	7,8	Krawiec odz.dziec.	7,4
Hafciarka koronk.	7,7	Introligator	7,0
Krawiec odz.dziec.	7,4	Krawiec odz.lekkiej	7,0
Dziemiarz m.ręczny	6,4	Kucharz żyw.zbior.	6,8
Cukiernik	6,3	Przetwórstwo owoc.	6,6
Ogrodnik	6,0	Mleczarstwo	6,4
Sprzątaczką	5,9	Sprzątaczką	6,3
Introligator	5,8	Hafciarka koronkar.	5,9
Ciastkarz cukiernik	5,7	Ciastkarz cukiernik	5,6
Kucharz żyw.zbior.	3,5	Ogrodnik	5,1
Krawiec odz.lekkiej	3,3	Cukiernik	4,7
Razem	100		100

T a b e l a 7

Kolejność wybranych zawodów przez chłopców i dziewczęta w decyzji końcowej /grupa eksperymentalna i kontrolna/

Zawody kolejność wyborów	Chłopcy wybór końcowy		Zawody kolejność wyborów	Dziewczęta wybór końcowy	
	gr. eks.	gr. kont.		gr. eks.	gr. kont.
	Ślusarz	19		22	Krawiec odz.lekk.
Monter inst.wew.	12	2	Kucharz żyw.zb.	10	5
Mechanik	9	16	Introligator	8	5
Murarz	9	7	Krawiec odz.dziec.	6	6
Malarz pokojowy	9	7	Dziemiarz maszyn.	4	6
Stolarz	6	1	Dziemiarz m.ręcz.	4	2
Introligator	4	1	Kaletnik	3	1
Kierowca	4	18	Cukiernik	3	4
Górnik	4	1	Ogrodnik	-	4
Obuwnik	3	-	Drobnarstwo przem.	-	1
Piekarz	3	1	Ciastkarz cukiern.	-	1
Mechanik	2	8	Hafciarka koronk.	-	1
Krawiec	1	-	Przetwórstwo owoc.	-	1
Tokarz	1	-	Mleczarstwo	-	1
Kucharz	-	1	Sprzątaczką	-	1
Razem	85	85		57	57

zarówno swoje preferencje zawodowe, jak również ocenę użyteczności oraz prawdopodobieństwa osiągnięcia poszczególnych zawodów.

Wyniki zawarte w tabeli 7 wskazują, że u większości osób grupy eksperymentalnej pod wpływem przekazu informacji uległa istotnej zmianie preferencja tych zawodów, w których badana młodzież chciałaby podjąć pracę. Układ najczęściej wybieranych zawodów sugeruje, że badani kierowali się w swych decyzjach głównie informacjami związanymi z możliwością zatrudnienia w różnych zawodach oraz znacznym prawdopodobieństwem osiągnięcia tych zawodów. Dlatego też w decyzjach końcowych uczniów grupy eksperymentalnej trzy pierwsze miejsca zajmują takie zawody jak: ślusarza, monter instalacji wewnątrzbudowlanych i mechanika samochodowego, podczas gdy w decyzjach początkowych tej samej młodzieży dominowały zawody: ślusarza, kierowcy, malarza pokojowego itd. Na uwagę zasługuje fakt, że w zdecydowany sposób zmniejszyła się ilość wyborów zawodu kierowcy - z 12,7 % w decyzjach początkowych do 3,4 % w decyzjach końcowych, wzrosła natomiast w znacznym stopniu, bo z 1,7 % do 10,2 % w decyzjach po eksperymencie ilość wyborów jednego z najbardziej dostępnych zawodów tzn. zawodu introligatora.

Podobne zmiany dają się zaobserwować w decyzjach zawodowych dziewcząt grupy eksperymentalnej, aczkolwiek nie tak znaczące jak w grupie chłopców. Cechą charakterystyczną końcowych decyzji osób tej grupy jest koncentracja wyborów wokół tych 8 zawodów, które mogą one osiągnąć. Uzyskane informacje zwiększyły w dużym stopniu zainteresowanie badanych uczennic zawodem kucharza żywienia zbiorowego oraz introligatora, zmniejszyły natomiast popularność zawodu cukiernika i ogrodnika.

W grupie kontrolnej wystąpiły tylko niewielkie zmiany, dotyczące raczej zawodów wybieranych sporadycznie, pomiędzy pierwszym i drugim badaniem - porównaj dane tabeli 2 i 7.

W grupie eksperymentalnej uległa zasadniczej zmianie również ocena użyteczności i prawdopodobieństwa osiągnięcia

zawodów prezentowanych w eksperymencie pod wpływem przekazu informacji o tych zawodach /tabela 8 i 9/.

T a b e l a 8

Kolejność wybranych zawodów pod względem użyteczności przez chłopców w drugim badaniu /grupa eksperymentalna i kontrolna/

Po informacji		II badanie gr.eksperyment.	
zawody kolejność wyborów	średnia wyborów	zawody kolejność wyborów	średnia wyborów
Monter inst.wawn.	9,3	Monter inst.wewn.	9,0
Kucharz	8,1	Kierowca	8,3
Malarz pokojowy	7,8	Ślusarz	7,7
Mechanik	7,5	Tokarz	7,7
Stolarz	7,3	Obuwnik	7,6
Krawiec	7,2	Krawiec	7,5
Ślusarz	7,1	Introligator	7,0
Górnik	7,1	Mechanik	6,6
Mechanik samochod.	6,8	Piekarz	6,4
Introligator	6,6	Tokarz	6,0
Obuwnik	5,9	Mechanik samochod.	5,7
Tokarz	5,9	Górnik	5,4
Piekarz	5,2	Malarz pokojowy	5,4
Murarz	4,2	Stolarz	5,1
Kierowca	3,7	Murarz	4,7
Razem	100		100

T a b e l a 9

Kolejność wybranych zawodów pod względem użyteczności przez dziewczęta w drugim badaniu /grupa eksperymentalna i kontr./

Po informacji		II badanie gr. kontrolna	
zawody kolejność wyborów	średnia wyborów	zawody kolejność wyborów	średnia wyborów
Introligator	8,5	Kucharz żyw.zbior.	8,8
Kaletnik	8,2	Dziemiarsz maszyn.	8,2
Kucharz żyw.zbior.	7,8	Sprzątaczk	8,1
Dziemiarsz m.ręczny	7,6	Dziemiarsz m.ręczny	7,7
Dziemiarsz maszynowy	7,6	Krawiec odz.lekk.	7,5
Drobnarstwo przem.	7,4	Kaletnik	7,4
Ogrodnik	7,2	Krawiec odz.dziec.	7,0
Hafciarka koronkar.	6,9	Drobnarstwo przem.	6,7
Przetwórstwo owoc.	6,9	Introligator	6,6
Sprzątaczk	6,6	Ciastkarz cukier.	5,8
Młeczarstwo	6,4	Młeczarstwo	5,7
Ciastkarz cukier.	4,9	Hafciarka koronkar.	5,7
Cukiernik	4,8	Przetwórstwo owoc.	5,5
Krawiec odz.lekkiej	4,7	Ogrodnik	5,5
Krawiec odz.dziecięc.	4,5	Cukiernik	3,9
Razem	100		100

Chłopcy grupy eksperymentalnej po zakończeniu eksperymentu za najbardziej użyteczne przyjmują zawody: monter instalacji wewnątrzbudowlanej, kucharza, malarza pokojowego, mechanika itd., podczas gdy w momencie przystąpienia do badań najwyższą rangę użyteczności przypisywali takim zawodom jak: krawiec, introligator, ślusarz, obuwnik itp. /porównaj dane tabeli 8 i 3/. Grupa kontrolna zachowuje niemal ten sam sposób szeregowania zawodów w drugim etapie badań, jaki przyjęła w badaniach wstępnych. Jeśli wystąpiły jakieś niewielkie zmiany, to polegały one na przesunięciu danego zawodu zaledwie o jedno miejsce w górę lub w dół.

Natomiast dziewczęta grupy eksperymentalnej, podobnie jak chłopcy, zmieniają w sposób istotny pod wpływem informacji układ zawodów z punktu widzenia ich użyteczności. W badaniu wstępnym za najbardziej użyteczny uznały zawód sprzątaczkę, który po zakończeniu eksperymentu umieściły dopiero na 10 miejscu. Natomiast zawód introligatora, który w początkowych decyzjach zajmował miejsce 4, w postanowieniach końcowych został uznany za najbardziej użyteczny /miejsce 1/. Podobnie zawód kucharza żywienia zbiorowego z miejsca ostatniego przed eksperymentem przesunął się na miejsce trzecie po eksperymentcie.

Zaskakującymi mogłyby się natomiast wydawać miejsca zawodów krawieckich, które zarówno przed, jak i po eksperymentcie plasują się na ostatnich miejscach, chociaż ranga społeczna tych zawodów jak i możliwości ich zdobycia przez młodzież upośledzoną umysłowo są stosunkowo wysokie. Prawdopodobnie o takim usytuowaniu zawodów krawieckich zadecydowały trudności związane z zatrudnieniem po ukończeniu tego kierunku szkolenia zawodowego.

Uczennice grupy kontrolnej w ponad 35 % przypadków podtrzymywały swe decyzje początkowe w badaniu powtórnym. Tylko nieliczne zawody w nieznacznym stopniu /jedno, dwa przesunięcia w dół lub w górę/ zmieniały swą pozycję w ostatecznych decyzjach badanych.

Reasumując przedstawione rozważania należy stwierdzić, że informacja w istotny sposób wpływa i modeluje decyzje zawodowe młodzieży o obniżonej sprawności umysłowej.

Całkowitej zmianie pod wpływem przekazu informacji uległa również ocena prawdopodobieństwa osiągnięcia przez badanych zawodów wskazanych w eksperymencie. Grupa eksperymentalna chłopców w sposób całkowicie odmienny uszeregowała eksponowane zawody w swych końcowych decyzjach. Jedynie jeden zawód /murarza/ zachował w tych postanowieniach swe poprzednie miejsce. Po uzyskaniu informacji za najbardziej dostępny dla siebie badani uznali zawód monter instalacji wewnątrzbudowlanych, podczas gdy początkowo zawód ten zajmował w ich ocenie dopiero 6 miejsce. Podobnie zmienił się stosunek uczniów do zawodu mechanika i ślusarza. W końcowych decyzjach zawody te były uważane za takie, które badana młodzież może z dużym prawdopodobieństwem osiągnąć, aczkolwiek przed eksperymentem ta sama ocena była bardziej negatywna /dopiero 10 miejsce w wyborach/. W swych poeksperymentalnych decyzjach uczniowie w dużym stopniu respektowali informacje mówiące o dostępności pewnych kierunków szkolenia zawodowego w konkretnych szkołach specjalnych oraz informacje określające możliwości zatrudnienia we wskazanych zawodach.

Grupa kontrolna tylko w niewielkim stopniu zmienia swoje oceny prawdopodobieństwa osiągnięcia prezentowanych zawodów w badaniu powtórnym /tabela 10/.

Podobne zmiany obserwujemy w zachowaniach decyzyjnych dziewcząt grupy eksperymentalnej. Spośród 15 szeregowanych profesji jedynie ogrodnik i sprzątaczkę zachowały te same miejsca /10 i 11/ w decyzjach początkowych i końcowych badanych uczennic. Uzyskane wiadomości pozwoliły badanym za najbardziej możliwe do zdobycia uznać te zawody, które nie przekraczały swym stopniem trudności ich psychofizycznych możliwości i które najczęściej były realizowane w specjalnych szkołach zawodowych /dziewiarz maszynowy, krawiec odzieży lekkiej, dziewiarz maszynowo-ręczny itp. - porównaj tabelę 6 i 11/.

T a b e l a 10

Kolejność wybranych zawodów pod względem prawdopodobieństwa osiągnięcia przez chłopców w drugim badaniu /grupa eksperymentalna i kontrolna/

Grupa eksperymentalna		II badanie gr.kontrolna	
zawód kolejność wyborów	średnia wyborów	zawód kolejność wyborów	średnia wyborów
Monter inst.wew.	10,4	Górnik	8,3
Mechanik	10,2	Stolarz	8,0
Ślusarz	9,7	Mechanik samochod.	7,9
Obuwnik	8,5	Tokarz	7,1
Intrroligator	8,1	Krawiec	7,0
Piekarz	7,4	Intrroligator	7,0
Kucharz	7,4	Obuwnik	7,0
Krawiec	7,2	Piekarz	6,8
Stolarz	7,0	Kucharz	6,7
Murarz	6,4	Mechanik	6,6
Górnik	4,6	Murarz	6,0
Malarz pokojowy	4,2	Monter inst.wew.	6,0
Mechanik samochod.	4,2	Kierowca	5,6
Tokarz	3,1	Malarz pokojowy	5,3
Kierowca	2,0	Ślusarz	5,1
Razem	100		100

T a b e l a 11

Kolejność wybranych zawodów pod względem prawdopodobieństwa osiągnięcia przez dziewczęta w drugim badaniu /grupy eksperymentalna i kontrolna/

Po informacji		II badanie gr. kontrolna	
zawody kolejność wyborów	średnia wyborów	zawody kolejność wyborów	średnia wyborów
Dziewiarz maszynowy	9,3	Krawiec odz.lekkiej	9,0
Krawiec odz.lekkiej	8,7	Dziewiarz maszynowy	8,8
Dziewiarz m.ręcz.	8,3	Krawiec odz.dziec.	8,7
Kucharz żyw.zbior.	8,2	Dziewiarz m.ręcz.	8,5
Krawiec odz.dziec.	8,2	Intrroligator	7,5
Kaletnik	7,5	Drobnarstwo przem.	7,1
Intrroligator	7,4	Przetwórstwo owoc.	6,6
Przetwórstwo owoc.	7,2	Kucharz żyw.zbior.	6,5
Mleczarstwo	6,6	Kaletnik	6,5
Ogrodnik	6,0	Ogrodnik	6,2
Sprzątaczk	5,5	Hafciarka koronkar.	6,0
Drobnarstwo przem.	5,3	Ciastkarz cukiernik	5,2
Hafciarka koronkar.	4,4	Mleczarstwo	5,2
Ciastkarz cukiernik	3,3	Cukiernik	4,3
Cukiernik	3,2	Sprzątaczk	4,0
Razem	100		100

Grupa kontrolna dziewcząt w powtórny badaniu w przypadku niektórych zawodów /kucharz żywienia zbiorowego/ zachowała swą początkową ocenę prawdopodobieństwa ich osiągnięcia, natomiast odnośnie innych ocenę tę charakteryzowała przypadkowość wynikająca z ubogiej wiedzy o tych zawodach lub jej całkowitego braku.

Analiza zebranego materiału wykazała, że przekaz informacji w sposób znaczący modeluje decyzje zawodowe młodzieży o obniżonej sprawności umysłowej. Informacje te wpływają na jej preferencje różnych zawodów jak i ocenę użyteczności i prawdopodobieństwa osiągnięcia tych zawodów. Fakt ten przekonuje nas o potrzebie systematycznego i planowego dostarczania informacji zawodoznawczych uczniom szkół specjalnych. Stwarza tym samym szerokie możliwości zamierzonego kształtowania planów zawodowych młodzieży o obniżonej sprawności umysłowej zgodnie z jej osobistymi jak i społecznymi potrzebami.

PODSUMOWANIE

Wyniki badań wskazują na duże znaczenie wpływu otoczenia społecznego na młodzież upośledzoną umysłowo w momencie podejmowania przez nią rzeczywistej decyzji zawodowej. Dalej, wyniki badań sugerują, że na sposób podejmowania przez młodzież tej decyzji oraz na jej cechy istotny wpływ ma sytuacja, w której ta młodzież podejmuje taką decyzję. J.Reykowski /1970, s. 157/ wyróżnia kilka rodzajów sytuacji, które mają istotny wpływ na podejmowanie decyzji zawodowej przez młodzież; są to sytuacje zależności, sytuacje władzy, sytuacje kontaktu społecznego i sytuacje konkurencji. Dla omówienia podjęcia decyzji zawodowej przez młodzież upośledzoną umysłowo istotne wydaje się przeanalizowanie cech sytuacji zależności. W sytuacji zależności możliwości zaspokojenia przez tę młodzież potrzeb czy realizowanie wartości

zależą w sposób decydujący od otoczenia. Przedstawioną w artykule sytuację podejmowania decyzji zawodowej zaliczyłem ze względu na jej cechy do sytuacji zależności. Analiza wyników badań wskazuje na fakt istotnej zależności zachowania młodzieży podejmującej decyzję wyboru przyszłego zawodu od otoczenia społecznego. Można także stwierdzić, że sytuacja podejmowania decyzji zawodowej jest w dużej mierze sytuacją trudną, a nawet można ją nazwać sytuacją utrudnienia lub zagrożenia. Utrudnienie powstaje wówczas, gdy możliwość wykonania zadania zostaje zmniejszona na skutek nieobecności pewnych niezbędnych elementów. Braki te dezorganizują sytuację i utrudniają czynności orientacyjne, decyzyjne i wykonawcze. W przypadku podejmowania decyzji zawodowej, brakami tymi mogą być np. niedostateczna liczba i jakość informacji o zawodach, duża liczba alternatyw do wyboru, waga decyzji i jej wpływ na dalsze życie człowieka. Natomiast zagrożenie może być wynikiem układu zewnętrznych elementów sytuacji, np. sytuacja na rynku pracy, a przede wszystkim warunki psychofizyczne jakie są wymagane w danych zawodach. Może to zagrażać osiągnięciu przez tę młodzież zawodu preferowanego. Jest to jeszcze jeden istotny czynnik zwiększający trudności wyboru zawodu dla młodzieży upośledzonej umysłowo podejmującej tego rodzaju decyzję.

Powyższe rozważania jak również wyniki badań wykazały, że wiedza o zawodach jest bardzo ważnym elementem warunkującym podjęcie trafnej decyzji zawodowej. Wiedza ta powinna być przekazywana i ukierunkowywana przez cały okres nauki szkolnej. Szczególnie w szkole specjalnej rola nauczyciela w prawidłowym kierowaniu rozwojem zawodowym ucznia upośledzonego umysłowo winna być aktywna. Młodzież ta pierwszą informację zdobywa w środowisku rodzinnym, środowisku lokalnym, starszych kolegów, a także w radiu i telewizji. Nie rozpatruje jednak tych informacji w aspekcie własnych możliwości co do wykonywania danego zawodu. Zjawisko to wyraźnie wystąpiło w pierwszym etapie badań, tak w grupie eksperymentalnej

jak i kontrolnej. Preferowane były zawody, które są popularne z uwagi na rangę społeczną i aspekt ekonomiczny wśród młodzieży szkół masowych /np. kierowca, mechanik samochodowy/. Natomiast nie rozpatrywali swoich wyborów w aspekcie własnych zdolności, możliwości i stanu zdrowia. Teza ta znajduje potwierdzenie w analizie porównawczej wyników badań grupy eksperymentalnej i kontrolnej w drugim badaniu. Dostarczone w eksperymencie informacje pozwoliły uczniom ocenić własne możliwości i urealnić decyzje w wyborze kierunku kształcenia zawodowego.

Przedstawione rozważania teoretyczne i wyniki badań empirycznych stanowią pierwszą próbę scharakteryzowania decyzji zawodowych młodzieży upośledzonej umysłowo w stopniu lekkim. Starano się ukazać dynamiczność decyzji zawodowych na tle uwarunkowań sytuacyjnych.

Niniejsze rozważania nie wyczerpują złożonego zagadnienia wyboru zawodu przez młodzież upośledzoną umysłowo, są jedynie ogólnym i wycinkowym jego ujęciem. Problem ten wymaga jeszcze wielu dalszych szczegółowych opracowań teoretycznych i empirycznych, które pozwolą na dokładniejsze poznanie mechanizmów wyznaczających decyzje zawodowe młodzieży o obniżonej sprawności intelektualnej.

LITERATURA

1. Barański A., Czabański B.: Wpływ warunków środowiskowo-rodziny i wyników nauki w szkołach podstawowych na wybór kierunku kształcenia zawodowego. Wrocław 1962.
2. Bross I.: Jak podejmować decyzje? Warszawa 1965.
3. Czerwińska-Jasiewicz M.: Psychologiczna analiza cech decyzji zawodowych młodzieży szkolnej. Warszawa 1979.
4. Horoszowska B.: Badania nad życzeniami zawodowymi młodzieży szkolnej (w:) Jak pracuje człowiek? Warszawa 1961.
5. Koziński J.: Psychologiczna teoria decyzji. Warszawa 1975.

6. Pilecki J.: Czynniki determinujące zainteresowania zawodowe uczniów klas V - VIII szkół specjalnych dla dzieci upośledzonych umysłowo. Kraków 1978 (nie publikowana praca doktorska).
7. Reykowski J.: Z zagadnień psychologii motywacji. Warszawa 1970.
8. Super D.E.: The vocational naturity of ninth. Grade Boys, New York 1960.
9. Sokołowska A.: Rola rodziny w kształtowaniu stosunku młodzieży do własnej przyszłości. "Psychologia Wychowawcza", 1967, nr 1.
10. Suszek K.: Społeczne podłoże aspiracji szkolnych młodzieży, Poznań 1970.
11. Tomaszewski T.: /red./ Psychologia. Warszawa 1975.